

»Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi». Se tarjoaa opintojen alkuvaiheessa käytävän äänne- ja muoto-opin kurssin rungon: suomen äänne- ja muotorakenteen keskeiset kohdat ja pääkäsitteistön. Teoksen ydinantia ovat suomen äännejärjestelmä, äännevaihtelut, taivutus ja sananmuodostus. Pohjana ovat olleet tekijöiden aiemmin laatimat opetus- ja harjoitusmonisteet, joten kirja on dispositioltaan ja sisällöltään vuosien opetuksen muovaama. Paitsi kurssikirjana teos palvelee myös käsikirjana. Tietynlaisen yleistajuisuuden suuntaan viittaa, että tekijät kohdistavat julkaisunsa alan opiskelijoiden lisäksi myös asiasta muuten kiinnostuneille.

Kirja ei ole johdatus yleiseen fonologiaan tai morfologiaan, vaan siinä keskitytään melko yksinomaisesti suomen yleiskielen äänne- ja muoto-opin erityisilmiöihin. Olennainen yleinen käsitteistö silti esitellään. Kirjoittajien mukaan »teos ei ole yhden teorian sovellus äänne- ja muotorakenteen kuvaukseen»; eri teorioiden soveltamisen aika on vasta myöhemmin. Sitoutumattomuus mihinkään nimenomaiseen lingvistiseen teoriaan on kirjalle enimmäkseen eduksi, sillä näin on saavutettu terveen mutkaton esitystapa: kuvaus on selkeää ja täsmällistä ilman vaikeaselkoista formalismia. Ns. morfofoneemejakin kirjassa käytetään säästeliäästi. Niitä esiintyy muotoainesten vokaalisointuvariantteja kuvaamassa (esim. -ssA), mutta ei varsinaisten morfofonologisten vaihteluiden kuvauksessa. Tarkastelunäkökulma on voittopuolisesti synkroninen. Ilmiöiden historialliseen taustaan tunkeudutaan silloin, kun se on nykysuhteiden ymmärtämisen kannalta tarpeen. Ajallista syvyysperspektiiviä tarjoavat varsinkin muun tekstin lomaan sijoitetut pienemällä kirjasinlajilla ja tiheämpään painetut kappaleet.

Kirjan kuvauskohteena on suomen yleiskieli. Yleiskielellä tarkoitetaan tässä koko kieliyhteisölle yhteistä kirjoitettua tai puhuttua kielimuotoa, jota säätelevät oikeakielisyysnormit ja joka käyttää

Uusi oppikirja

KAINO LAAKSONEN ja ANNELI LIEKO
Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi. Oy
Finn Lectura Ab, Loimaa 1988. 145 s.

Suomen kielen yliopisto-opetuksen oppimateriaalipulaa on ilmestynyt paikkaamaan Kaino Laaksosen ja Anneli Lieon

yleisesti tunnettua sanastoa. Muiksi yleiskielen kriteereiksi mainitaan virkerakenteen yksinkertaisuus ja se, että »huolitellun yleiskielen foneemirakenne on lähes yksiyksisessä suhteessa kirjoitettuun muotoonsa: jokaista foneemia vastaa oma kirjain ja jokaista kirjainta oma foneemi» (s. 10).

Kirjan aloittaa yleisluonteinen luku »Kielen kuvauksesta», joka johdattaa lukijaa aiheeseen hahmottelemalla näkökulmia, joista kieltä voidaan lähestyä. Sitä seuraavat luvut käsittävät tiiviit katsaukset fonologian peruskäsitteisiin, suomen äännejärjestelmään, fonotaksiin, tavutyyppeihin ja prosodiaan. Peruskäsitteistä esille tuodaan foneemi, allofoni, minimipari, täydennysjakauma ja vapaa vaihtelu. Äännejärjestelmää käsittelevässä luvussa esitetään suomen kielen foneemit artikulatoristen ominaisuuksiensa mukaan ryhmiteltyinä sekä mainitaan ne tapaukset, joissa ortografia eroaa äänntämyksestä.

»Fonotaksia»-luvun aluksi selvitetään lyhyesti foneemiparadigman käsite, foneemien paradigmaattiset ja syntagmaattiset suhteet sekä luonnehditaan fonotaksin olemusta yleensä. Sitten esitellään suomen fonotaksia, konsonanttien ja vokaalien kombinoituminen erikseen. Lukijaa saattaa kiinnostaa, mihin tekstissä mainitut tiedot eri äänneiden yleisyydestä ja kombinoituvuudesta perustuvat, mutta lähdeviitettä ei ole. (Lähteenä lienevät olleet Fred Karlssonin »Suomen kielen äänne- ja muotorakenne» sekä kirjallisuusluettelossa mainittu Kaisa Häkkisen lisensiaatintyö.) Sitten edetään vokaalisointuun ja tavorakenteeseen. Kirjoittajat ovat laskeneet suomen potentiaalisten tavujen lukumäärän: »Koska suomessa on 8 vokaali- ja 13 konsonanttifoneemia, voisi erilaisia tavuja teoreettisesti olla runsaat 33 000. Käytännössä eri tavuja on suomessa kuitenkin vain vajaat 3 000.» (S. 18.) Epäloogista on, että suomen tavutyypit, joihin laskelma perustuu, mainitaan tekstissä vasta tämän jälkeen. Fred Karlsson on päätenyt hieman erilaiseen tavujen teo-

reettiseen kokonaisuuteen (ks. mts. 136), mutta huomatakseni Laaksonen ja Lieko ovat tässä laskuissaan oikeamassa. Tavorakenteiden kuvauksessa konsonantin merkinä soisi käytettävän kansainvälistä *C*-lyhennettä *K*:n asemesta. — Prosodian selostus 5. luvussa on korrektia mutta niukkaa: prosodisista ilmiöistä käsitellään kvantiteettia ja painoa, niitäkin hyvin lyhyesti.

Tavun umpinaisuutta ja pituutta käsittelevästä kohdasta s. 18–19 saa sen käsityksen, että tekijät katsovat jäännösloppukkeeseen päättyvän tavun — joka on siis kirjoitusasultaan vokaaliloppuinen (esim. <kaste laskeutuu> [kastel laskeutuu]) — esiintymäympäristöstään riippumatta aina umpinaiseksi ja samalla myös pitkäksi. Käsitteäkseni riippuu kuitenkin kulloisestakin äänneympäristöstä, reaalistuuko jäännösloppuke konsonanttina ja onko tavu siis umpinainen vai ei. Tavuhan on nimenomaan puhunnan yksikkö. Jäännösloppukkeen sisältävä tavu jää vokaaliloppuiseksi eli avonaiseksi absoluuttisessa lopussa tai tauon edellä ja glottaaliklusiilittomassa ääntämyksessä myös vokaalin edellä. Tällöin ei seuraa mitään kahdentuvaa konsonanttia, joka ummistaisi tavun. Astevaihtelun yhteydessä s. 45 taas jäännösloppukeiset tavut — ristiriitaista kyllä — käsitetään poikkeuksetta avotavuksi, vaikka ne ovat avotavuja vain edellä mainituissa tapauksissa.

Näistä sekavuuksista huolimatta on 6:nnessa, loppukahdennusta varsinaisesti käsittelevässä luvussa ilmiön luonne kyllä asianmukaisesti selvitetty, myös diakronia huomioon ottaen. Kirjassa yleisesti noudatetuista kuvauseriaatteista poikkeava loppukahdennuksen esittäminen kolmen formaalisen säännön muodossa (esim. kun seuraava sana alkaa konsonantilla: $x > K / - \# K$; s. 23), jotka on mukailtu Fred Karlssonin ja Jaakko Lehtosen esittämistä kaavoista (ks. TYSYKLJ 2 s. 74–). Lisäksi luetellaan kahdeksan muotoryhmää, jotka ovat yleiskielessä loppukahdenteisia. Joissain tapausryhmissä (esim. eräissä

Kirjallisuutta

partikkeleissa) mahdolliseen vaihtoehtoisuuteen kahdenteisen ja kahdenteetoman ääntämyksen välillä ei puututa. Toisin sanassa *viime* loppukahdennus mainitaan valinnaiseksi. Vaihtoehtotapausten tarkempi selvittely ehkä kuuluikin oikeakielisyysooppaille. Vierastan tekijöiden jäännösloppukkeeseen päättyvistä morfeemeista ja sanoista käyttämää nimitystä *X-morfeemi*. Termi on peräisin Karlssonilta ja Lehtoselta (ks. mts. 1) ja johtuu siitä, että loppukahdennusta on tapana merkitä rivinylisellä *x*-kirjaimella.

Kirjan käsittelemät ilmiöt eivät ole jaettavissa jyrkästi äänneoppiin ja muotooppiin, sillä raja fonologian ja morfologian välillä on monelta kohtaa liukava. Suomen äännevaihtelutkin ovat tunnetusti paljolti morfologisten seikkojen säätelemiä eli luonteeltaan morfologisia. Tästä johtuu, että lukija tutustutaan morfologian peruskäsitteisiin jo 7. luvussa, ennen äännevaihteluiden esittelyä. Luvussa käsitellään tiiviiseen tyyliin morfeemia ja morfeemityyppejä, morfeemien järjestystä, sanaa, sanavartaloa ja kaksivartalaisuutta.

Oman lukunsa on saanut supistuminen eli kontraktio (luku 8). Supistumalla (eli kahden eri tavuihin kuuluneen lyhyen vokaalin välisen konsonantin hävityä) syntyneiden pitkien vokaalien ja diftongien esiintyminen selitetään taupausryhmittäin, joista mukana ovat kuitenkin »vain ne, jotka morfologian (astevaihtelun tai taivutuspäätteiden valinnan) kannalta ovat tärkeitä». Pidän tätä rajausta liian tiukkana. Kirjan pohjana olevasta tekijöiden laatimasta opetusmonisteesta supistumavokaalien esittely on supistunut tuntuvasti: muotoryhmiä on nyt mukana puolentoistakymmenen sijasta vain viisi, ja niistäkin kaksi — mon. 2. genetiivin muodot ja *ajain-*, *venyttäissä-*tyyppiset *i*-loppuisen diftongin sisältävät 2. infinitiivin muodot — on nykykielen kannalta tyystin marginaalisia. Mainitsematta jäävät mm. radikaalin astevaihtelun aiheuttamat supistumadiftongi- ja -vokaalitapaukset (esim.

näyttää ja *mäissä*, joiden ensi tavun supistumateitse syntynyt vokaaliaines on täsmälleen sama kuin esim. sananmuotojen *täyttää* ja *päissä* ei-supistumasyntyisen ensi tavun vokaalisti). Samoin pois on jätetty sellaiset suurifrekvenssiset supistumavokaalin sisältävät muotoryhmät kuin *A*-vartaloisten nominien yksikön partitiivimuodot (*pataa*, *selkää*) ja *A*-vartaloisten verbien 1. infinitiivin muodot (*vetää*, *kirjoittaa*). Puuttumaan jäävät myös kirjaa edeltäneessä monisteveriossa mukana olleet maininnat muotoryhmistä, joissa jälkitavun pitkä vokaali ei ole supistuma- vaan analogiasyntyinen (esim. passiivin preesensmuodot).

Erikseen esitellään vielä lyhyesti supistumaverbit ja -nominin. »Supistumanominin» on tässä käyttöön otettu uusi nimitys. Niitä ovat nominin, joiden vokaalivartalo päättyy pääpainottoman tavun pitkään vokaaliin tai kahteen lyhyeen vokaaliin (esim. *vene*, *rakas*, *ainoa*, *lyhyt*). Niiden vartalo on siis rakenteeltaan samanlainen kuin supistumaverbeillä.

Alkupään katsauksenomaisten lukujen jälkeen päästään 9. luvussa käsiksi kirjan ydinasioihin. Siinä esitellään suomen äännevaihtelut, ensin vokaali- ja sitten konsonanttivaihtelut. Vokaalivaihtelut jaetaan suffiksien *i*:stä riippuviin vaihteluihin ja muihin vokaalivaihteluihin. Konsonanttivaihtelut puolestaan käsittävät astevaihtelun, *t* : *s*-vaihtelun ja tavu- asemasta riippuvat vaihtelut. Lukuisien ja monimutkaisten äännevaihteluiden esitys on kirjassa ansiokasta. Vaihtelu-suhteita ei generoida eikä pueta monimutkaisiksi kaavoiksi. Äännevarianttien esiintymäehdot ilmaistaan sanallisesti, ja vaihtelut havainnollistetaan oheen liitettyin esimerkein. Ilmaisuu on tiivistä, perinpohjaista ja läpeensä selkeää. Tarvittaessa esitetään myös vaihteluun johtaneet historialliset ääntenmuutokset ja kehityskulut.

Esityksen yleiseen jäntevyyteen suhteuttamaton on astevaihtelun ulkopuolelle jääviä tapauksia käsittelevä tekstinosa. Petiittijaksossa kerrotaan, että yksinäiskonsonantti on geminaattaa alttiim-

pi jäämään astevaihtelun ulkopuolelle, koska yksinäiskonsonanttien astevaihtelu on morfofonologisesti mutkikkaampaa kuin geminaattojen. »Tämän huomaa helposti esim. lapsen kieltä tarkkailemalla. Lapsi taivuttaa useimmiten sanoja *kakka* : *kakan* ja *poppa* : *popan* kvantitatiivisessa astevaihtelussa, mutta kvalitatiivisen hän oppii hallitsemaan vasta paljon myöhemmin.» (S. 46.) Täsmällisempiäkin todisteita tästä tendenssistä varmaan on.

Luku 10 on omistettu sanaluokille. Sanaluokkajaon eri perusteet käyvät siitä pelkistetysti ilmi. Morfologinen eli taivutukseen perustuva jako on ongelmaton. Semantisessa jaossa sanaluokat erotellaan sellaisin yleisin luonnehdinnoin, että esim. substantiivit »nimeävät tarkoiteen» ja adjektiivit »kuvailevat tarkoitea». Pronominit puolestaan »viittaavat substantiiveihin». Tämä koskee kuitenkin lähinnä vain anaforisia pronomineja eli demonstratiivi- ja relatiivipronomineja sekä *hän-* ja *he-*persoonapronomineja, jotka viittaavat substantiivikorrelaattiinsa ja sitä kautta samantyyppisiin tarkoitteisiin kuin substantiivinkin. Yleisempi pronominin ominaisuus sen sijaan on, että ne voivat määrittää substantiivivia, mutta tämäkään ei päde kaikkiin pronomineihin. Sanaluokkaluvun toinen alaluku »Sanaluokkien yhteisiä piirteitä» on jäänyt kovin lyhyeksi ja yleisluonteiseksi.

Seuraavan luvun otsikkona on »Paradigma». Siinä kiinnitetään huomiota taivutusmuodoista koostuvien paradigmojen sisäisiin ja toisaalta niiden keskinäisiin vaikutusyhteyksiin. Suhteellisen paljon tilaa on omistettu yleiskielessä tavattavan *manner/mantere*-tyyppisten nominien sekaparadigmaisuuden esittelylle. Parin kummallakin jäsenellä on morfoloogisesti oma taivutusparadigmansa, mutta käytössä on sellainen sekaparadigma, jossa osa taivutusmuodoista on *manner-*, osa *mantere-*paradigmasta. S. 56 selvitetään samantyyppisen tapauksen, rinnakkaisten *parantu-* ja *parane-*verbien paradigmojen työnjako (*parane-*

paradigmasta vokaalivartaloiset muodot, muut muodot *parantu-*paradigmasta): »Kahden synonyymisen paradigman avulla muodostetaan siis käyttöparadigma siten, että kummastakin valitaan kielenkäyttäjän kannalta helpoimmat muodot.» Nominien osalta lukijalle jää kuitenkin epäselväksi, mistä muodoista käyttöparadigma tarkkaan ottaen koostuu.

Kirjoittajat eivät ilmeisesti lue *manner/mantere-* ja *parantu-/parane-*tyyppisiä sekaparadigmoja heterokliittisiksi paradigmoiksi, koska niitä ei mainita enää eri paradigmatyyppien esittelyn yhteydessä s. 57–58 (täydellinen, vajaa, suppletiivinen, heterokliittinen paradigma). Sen sijaan esimerkkeinä heterokliittisesta paradigmasta ovat *ne-*verbit ja *nen-*loppuiset nominit. Luvussa 11 olisi kaikkiaan kaivannut vielä runsaampaa esimerkistöä.

Luvussa 12 käsitellään suomen nimi- ja verbityyppjä. Jako tyyppeihin on muokattu Fred Karlssonin esittämästä luokittelusta. Ryhmittelyn lähtökohtana ovat nominien yksikön nominatiivi ja verbien 1. infinitiivin lyhyempi muoto. Nominatit jaetaan neljään perustyyppiin nominatiivimuotonsa loppugrafeemin perusteella: nominatiiviltaan 1. *O-*, *U-*, *A-*loppuisiin, 2. *i-*loppuisiin, 3. *e-*loppuisiin ja 4. konsonanttiloppuisiin. Ryhmä 2 jakautuu edelleen viiteen, ryhmä 3 kahteen ja ryhmä 4 yhteentoista alaryhmään. Näistä alaryhmistä käytetään sellaisia nimityksiä kuin »*tunti-*nominit» (= 2-tavuiset *i-*vartalot), »*vesi-*nominit» (= 2-tavuiset *e-*vartalot, joiden taivutusparadigmassa esiintyy vaihtelua *t : d : s* ja *e : i : Ø*), »*vene-*nominit», »*nalle-*nominit» tai »*taivas-*nominit». Nimityksessä koko vartalotyyppiä edustaa yksi siihen kuuluva lekseemi. Nominien luokittelu on lähes sellaisenaan peräisin Fred Karlssonin »Suomen peruskieliopista». Lisänä ovat komparatiivi (»*parempi-*tyyppi») ja superlatiivi (»*suurin-*tyyppi»), joita Laaksonen ja Lieko eivät siis laske taivutukseen kuuluviksi, sekä järjestysluvat (»*kolmas-*tyyppi»).

Kirjallisuutta

Verbien luokittelu on sen sijaan itse-
näisempi. Ne jaetaan 1. infinitiivimuo-
tonsa lopun perusteella neljään perus-
tyyppiin: 1. *VA*-verbeihin, 2. *VtA*-verbei-
hin, 3. *dA*-verbeihin ja 4. *stA*-, *lA*-, *nA*-
ja *rA*-verbeihin. Tyyppi 2 jakautuu edel-
leen kolmia supistuma-, *itA*- ja *etA*-ver-
beihin ja tyyppi 3 kahtia yksitavuisiin
sekä kolmi- ja useampitavuisiin varta-
loihin.

Perinteisesti suomen nominit ja verbit
on ryhmitelty vartalonsa eikä sanakir-
jamuotonsa perusteella (ks. esim. Muo-
to-opin keruuopas). Vartalon perusta-
vanlaatuisuus taivutuksen ja johdon
kannalta käy kirjasta kyllä selvästi ilmi:

Paradigmojen perusmuotojen tehtävänä on edustaa sanan koko paradig-
maa. Näitä muotoja ei voi kuitenkaan
pitää taivutuksen perusmuotoina. Se-
kä nominien että verbien kaikki taivu-
tusmuodot perustuvat sanan varta-
loon (joko heikkoon tai vahvaan vo-
kaalivartaloon tai konsonanttivarta-
loon). Suurin osa taivutusmuodoista
perustuu vokaalivartaloon. Sitä voi-
daan siis pitää taivutuksen lähtökoh-
tana. (S. 57.)

Kirjassa esitetään silti sanakirjamuotoon
pohjautuva luokitus. Se vaikuttaa sikäli
taloudelliselta, että kumpikin sanaluok-
ka mahtuu neljään perustyyppiin. Ala-
ryhmiä on molemmissa kuitenkin hyvin
paljon, ja alajako perustuu itse asiassa
juuri tietoon sanan vartalosta. Joskus
verbien mekaanisesti infinitiivin loppu-
äänteistöön perustuva jako suorastaan
kumoutuu, kun vartalo otetaan huo-
mioon. Esim. *VtA*-verbit jaetaan kol-
meksi alatyypiksi: supistumaverbeihin,
itA-verbeihin (= *itse*-vartalo, esim. *tar-
vita*, *merkitä*) ja *etA*-verbeihin (= *ne*-var-
talo, esim. *lämmetä*, *laajeta*), mutta su-
pistumaverbeissä on kahden jälkim-
mäisenkin tyyppin näköisiä infinitiivejä
(esim. *hävitä*, *ruveta*).

»*Vesi*-nomini»-tyyppiset nimitykset
ovat käteviä ja sopiviakin joissain yh-
teyksissä, mutta niiden käyttömahdolli-
suudet ovat rajalliset. Nytkin äännevaihteluiden kuvauksessa turvaututaan to-

tunnaisiin, sanan vartaloa kuvaaviin ni-
mityksiin: esim. »kaksitavuiset *A*-varta-
lot», »kaksivartaloiset *te*-nominin» (huo-
maako lukija, että tämä on sama tyyppi
kuin »*vesi*-nominin»?), »kolmi- ja useam-
pitavuiset *A*-vartalo» jne. Kirjan olisi
käytävä systemaattisesti läpi myös varta-
lonimitykset, koska se niitä itsekin käyt-
tää. Sanakirjamuotoon perustuva ryh-
mittely houkuttelee helposti sanatyyppi-
pien kiinnekohdattomaan ulkoopette-
luun, kun sen suhde sanojen taivutuk-
seen ei ole kaikkein välittömin. Etenkin
verbien jaossa vartalo katoaa mallin pi-
mentoihin. Myöskään nomini- ja verbi-
vartaloiden rakenneperiaatteiden yh-
denmukaisuus ei siinä havainnollistu.
Etuna sanakirjamuotoon pohjautuvassa
jaossa on kylläkin se, että kaksivartalo-
iset sanat sijoittuvat omiin ryhmiinsä
eroon yksivartaloisista.

Taivutusta käsittelevässä laajassa 13.
luvussa käydään läpi ensin nominin- ja
sitten verbintaivutus. Nominien sija-
muodoista eniten tilaa ovat saaneet sel-
laiset, joilla on useita päätevariantteja
(partitiivi, illatiivi ja monikon genetiivi).
Nämä variantit ovat joko täydennys-
jakaumassa tai vapaassa vaihtelussa.
Niiden usein monimutkaisetkin esiinty-
mäehdot on tiivistetty ansiokkaan sel-
keään muotoon. Verbintaivutuksen
osuus jakautuu kahtia finiittimuotojen ja
nominaalimuotojen esittelyyn. Pronomi-
nien ja numeraalien morfologiset erityis-
piirteet tulevat hyvin esiin havainnollisen
segmentoinnin ansiosta. Yleisesti ottaen
kirjassa on esimerkillisen selkeä ja joh-
donmukainen se tapa, jolla sananmuoto-
jen sisältämät morfit erotetaan toisistaan.
Tämä käytäntö ohjaa osaltaan kir-
jan käyttäjää jäsentyneeseen näkemyk-
seen kielen muotorakenteesta.

Sisällökkästä taivutusluvusta löytyy
aihetta vain vähäisiin huomautuksiin. S.
90 sanotaan verbien kieltomuodoista
seuraavaa: »Indikatiivin preesensissä
persoonapäätteet tulevat apuverbiin ja
pääverbistä käytetään heikkoa vokaali-
vartaloa, esim. *en anna^x*, *eivät anna^x*, *ei
anneta^x*.» Tarkkaan ottaen ei kyseessä

kuitenkaan ole pääverbin heikko vokaa-
livotalo semmoisenaan, vaan loppukah-
denteinen, vanhastaan **k*-loppuinen
muoto. S. 82 kerrotaan, että refleksiivi-
pronomini *itse*^x esiintyy passiivin yhtey-
dessä omistusliitteettömänä. Se liittyy
kuitenkin passiiviin niin harvoin, että
esimerkeittä on vaikea käsittää, mistä on
kyse. Samoin s. 93 mainittuja yleiskieles-
sä tuntemattomia passiivin 1. infinitiivin
muotoja (*syötää*, *saarnattaa*) voi olla
hankala ymmärtää ilman käyttöesi-
merkkejä.

Monilla verbiin liittyvillä tunnusmor-
feemeilla on assimilaation tuloksena syn-
tyneitä variantteja. Esim. potentiaal-
in tunnusvariantteja ovat *ne* ja siitä assimi-
laatiotietä kehittyneet *le*, *re* ja *se* (esim.
tul+le+e, *pur+re+e*, *juos+se+e*; s. 89).
Assimilaation synnyttämiä tunnuksia on
myös passiivilla (s. 86), 1. infinitiivillä (s.
93), 2. infinitiivillä (s. 94) ja 2. partisii-
pilla (s. 95–96). Olisi toivonut, että assi-
milaatiovariantit olisi jotenkin erotettu
alkuperäisistä varianteista, kun kielen
historiallista puolta ei ole kuvauksessa
muutenkaan tyystin hyljitty. Vain 1. in-
finitiivin yhteydessä on tunnuksen assi-
milaatiokehitys selitetty. Muiden tapaus-
ryhmien esittelyistä eivät tunnusvariant-
tien historialliset suhteet käy ilmi. Supis-
tuma-, *ne*- ja *tse*-verbiin morfologisessa
analyysissä ovat ongelmallisia 1. in-
finitiivin ja passiivin muodot, joissa vartalon
loppu-*t*:stä ja tunnuksen alku-*t*:stä muo-
dostunut geminaatta on sittemmin aste-
vaihtelun vuoksi voinut lyhentyä yksi-
näisklusiiliksi (esim. *vastata* < **vastat-
tak*). Nyt on muoto-opillisessa segmen-
toinnissa tehty se periaatteellinen ratkai-
su, että historiallisesti kaksilähtöinen yksin-
äis-*t* luetaan vain vartaloon, ei päät-
teeseen kuuluvaksi (siis *vastat+a* vaikka
alkuaan **vastat+tak*). Passiivimuotoihin
tämä käytäntö tuo yhden tunnusvarian-
tin lisää.

Sananmuodostusta käsittelevässä 14.
luvussa esitellään ensin muutaman sivun
verran yhdyssanojen muodostamista ja
niiden rakenteellisia ominaisuuksia sekä
käydään läpi johtamisen yleisiä periaat-

teita. Sitten esitetään tärkeimmät suo-
men nominin-, verbin- ja partikkelin-
johtimet merkityksenmukaisesti jaoteltuina.
Nämä kattavat johdinluettelot ovat hyö-
dylliset olemassa. Partikkelinjohtinten
yhteydessä s. 116 on se aiheellinen, yhtä
lailla nominin- ja verbinjohtimiakin
koskeva huomautus, että sama johdin
voi esiintyä useassa merkitysryhmässä ja
että merkitysryhmät on tässä käsiteltävä
väljästi. Lopuksi puhutaan vielä johdon
produktiivisuudesta rajoituksineen ja lek-
sikaalistumisesta; mukana on myös mi-
nikatsaus johtamisen ja taivutuksen
eroihin.

Johdinsuffiksien käsittelyn yhteydessä
s. 103 jaetaan johtimet niiden aiheutta-
mien syntaktisten vaikutusten perusteella
ns. muuttaja- ja muuntajajohtimiin.
Tekstin mukaan muuntajajohtimilla
muodostetaan sanoja, joiden sanaluokka
pysyy samana kuin kantasanana (esim.
kivi+kko, *suure+hko*, *est+el+lä*, *hauk+
ah+a*), ja muuttajajohtimilla taas sano-
ja, jotka kuuluvat eri sanaluokkaan kuin
kantasana (esim. *kivi+nen*, *est+e*, *aida+
t+a*, *suome+nta+a*). Tämä luokitus on
peräisin Eeva Kangasmaa-Minniltä,
mutta hänen esittämänsä johdinten jako
ei ole kuitenkaan tarkalleen tässä kuva-
tun lainen. Hänen mukaansa muuttajat
siirtävät kantasanan »pääkategoriarista
toiseen» (verbistä nominiksi tai päinvas-
toin) ja muuttajat toimivat »pääkatego-
rioiden sisällä» (vaikuttavat verbin va-
lenssiin tai muuttavat substantiivin ad-
jektiiviksi). Kolmanneksi johdinlajiksi,
jota tässä ei ole otettu lainkaan mukaan,
Kangasmaa-Minn erottaa ns. modifioi-
jat, jotka eivät aiheuta kategorianmuu-
toksia. (Ks. Sananjalka 24 s. 43–44.)

Edellä mainituista muuntajaesimer-
keistä kaikissa on itse asiassa kyseessä
modifioija. Yksi muuttajaesimerkkien
johdin taas onkin muuttaja: *kivi+nen*
on substantiivista johdettu adjektiivi.
Kangasmaa-Minnin jako ei hyödyntään
huolimatta ole kovin vakiintunut, joten
se ei välttämättä kuulu vielä peruskurs-
sin asioihin. Siinä käytetyt johdinluok-
kien nimityksetkin ovat siinä määrin toi-

Kirjallisuutta

siaan muistuttavia, että ne sekaantuvat helposti. Kirjan johdinluettelot on jäsennelty perinteiseen tapaan nomini-verbi- ja denominaalinen—deverbaalinen-kahtalaisuuksiin perustuvan nelijaon mukaisesti (ks. s. 104).

Varsinaisen tekstiosuuden päättää kokonaan petiitillä painettu jakso »Erityiskysymyksiä». Se sisältää kolme itsenäistä alalukua, joissa käsitellään ominaisuudennimien, *nen*-loppuisten sanojen ja supistumaverbien äänne- ja muotooppia. Kirjoittajat eivät kerro, miksi juuri nämä johdosryhmät on otettu erityistarkastelun kohteeksi, mutta luku on irrallisenakin kieltämättä kiintoisa. Ominaisuudennimiä koskettava jakso selostaa *Us*- ja *UUs*-johtimien liittymistä kantarvartaloon ja liittymisen vaikutuksia rvarvalon loppuvokaaliin sekä näiden kahden johdinvariantin keskinäistä jakautumaa. Ilmi käyvät myös johdosryhmää kohdanneet äänteelliset analogiakehitykset. *nen*-johdosten alaluku keskittyy niiden kantavarvaloissa tavattavien äänteellisten muutosten ja vaihtelujen kuvaukseen. Supistumaverbien käsittelyssä ovat etualalla niiden taivutusmuodoissa esiintyvät äännevaihtelut. Astevaihtelusuhheet näyttävät olevan »päälaellaan» (s. 122), minkä säännöllisyyden todisteeksi esitetään sellaisia yleiskielen kuulumattomia muotoja kuin *putoon, katos, lankeen : lankes*.

Kurssi- ja käsikirjan on osattava pöimä käsiteltävästä asiakokonaisuudesta olennainen jättämättä mitään keskeistä sivuun. Lisäksi siltä vaaditaan tiiviyttä ja selkeyttä sekä toisaalta tiettyä perinpohjaisuutta, joka ei kuitenkaan saa paisua liiaksi laveudeksi. Kaino Laaksosen ja Anneli Lieon kirja tasapainottelee näiden vaatimusten välillä huomattavan onnistuneesti. Parhaimmillaan sen pelkistynyt tyyli näyttäytyy äännevaihtelujen ja taivutuksen tyhjentävissä kokonaiskuvauksissa. Toisaalta lyhyiksi mitoitettu katsaukset laajempiin ilmiöihin (esim. luvut 1 ja 10) jäävät anniltaan helposti mitäänsanomattomiksi. Alkupuolen lyhyimpiä lukuja olisi voinut li-

hottaakin — ei välttämättä asiasisältöä paisuttamalla, vaan ilmaisuilmavoit- tamalla ja esimerkkejä lisäämällä.

Sanonta on yleisesti ottaen solidia. Joskus harvoin syyllistytään turhaan abstraktisuuteen. Esim. seuraavissa katkelmissa ajatuksen ydintä on vaikea tavoittaa: »Kielen tärkeimpiä yksiköitä ovat äänne, sana, lause ja teksti. Näiden eri yksiköiden koosteisuus ja merkitys lisääntyy pienemmästä suurempaan (nuolien suuntaisesti).» (S. 9.) »Astevaihtelu ei ole kuitenkaan täysin säännöllinen, automaattinen ilmiö. Vaikka suurin osa astevaihtelun alaisista tapauksista voidaan kuvata pääsäännön avulla, jää ulkopuolelle poikkeuksia. Astevaihtelu on nykykielessä osin morfologista ja osin sanakohtaistakin.» (S. 44.) (Harvennukset ovat minun.) Melko korkealla abstraktiotasolla liikutaan eräässä »Paradigma»-luvun kappaleessa:

Paradigmojen yksinkertaistuminen johtuu ikonisuuden periaatteesta. Kysymyksessä ovat paradigmaattisesti ehdolliset muutokset, jotka johtuvat siitä, että kielenkäyttäjät pyrkii säännöllisiin paradigmoihin. Kielenkehitystä ohjaa kuitenkin toinen, tälle vastakkainen tendenssi. Kielessä tapahtuu koko ajan myös syntagmaattisesti ehdollisia muutoksia, jotka johtuvat pyrkimyksestä ääntämisen helpottamiseen. Nämä muutokset johtavat paradigman mutkistumiseen ja vähitellen myös fusionaalisen-fleksionaaliseen taivutukseen. Näiden kahden vastakkaisen pyrkimyksen välillä kieli tasapainoilee alituisesti. (S. 56–57.)

Paikoin on tekstiin voinut jäädä myös hieman banaaleilta tuntuja muotoiluja: esim. »Ihminen ääntää joka päivä lukemattoman määrän erilaisia äänneitä.» (s. 11), »Sanaa voidaan tarkastella monelta kannalta.» (s. 26) tai »Astevaihtelu on suomen kielen äänne- ja muotokenteen luonteenomaisimpia piirteitä.» (s. 41). Seuraavassa ei argumentointi oikein vakuuta: »Jokainen kielenkäyttäjät osaa suurin piirtein jakaa äidinkielen sanat tavuihin. Pikkulapsetkin jakavat

sanoja tavuihin aivan oikein esim. laulaessaan.» (S. 18.) (Näille näytteille ei tietenkään tee oikeutta se, että ne esitetään tässä irrallaan tekstiyhteydestään.)

Parissa kohtaa lukijan tekee mieli asettua poikkiteloin kirjan esittämien kielen kehityksen suuntaa koskevien oletusten kanssa. Vierassanojen (erityislainojen) sanotaan käyttäytyvän suomen fonotaktisista rajoituksista poikkeavasti, »koska ne eivät ole vielä täysin mukautuneet suomen kielen äännerakenteeseen» (s. 15). Eivät kai kaikki vierassanat välttämättä täysin mukaudukaan kielemme, vaan pikemmin suomi mukautuu niihin. Tähän viittaa saman sivun maininta, että yleiskielen lainoissa melko taajaan esiintyviä sananalkuisia konsonanttityhtymiä ei enää vierasteta. Käsiteltäessä supistumaverbejä s. 122 (ja sanastossa s. 141) mainitaan, että yleiskielessä »kaikkien supistumaverbien vokaalivartalossa ei vielä ole supistumaa» (tarkoitetaan *eA-*, *iA-*, *oa-* ja *UA-*verbejä). Puhekielessä ja murteissahan niissä voi olla supistumavokaali (esim. *katkee*, *pölyy*), mutta tämä ei suoranaisesti merkinne, että niihin olisi yleiskielessä kehittymässä tai mahdollisesti myöhemmin kään kehittyisi supistumavokaali.

Tarkasteltavan kielimuodon rajausta muutenkin mielenkiintoinen kysymys. Kuvattavana kirjassa on siis suomen yleiskieli, murteiden yläpuolella oleva muotorakenteeltaan yhtenäinen kielimuoto. Homogeenisen yleiskielen välittömässä tuntumassa on kuitenkin aluepuhekielten ja murteiden moninaisuus. Puhujan murretausta saattaa kuulua hänen puhumansa yleiskielen ääntämyksessä. Vaikka yleiskielen takana oleviin murteisiin viitataan kirjassa paikoin, olisi eräiden ilmiöiden tyhjentävä selittäminen vaatinut murre-edustuksen selvempää esiinnostoa. S. 23 todetaan, että vokaalin edellä jäännöslopuke joko reaalistuu glottaaliklusiilina (tai lujana alukkeena) tai jää toteutumatta. Tässä ei puututa ilmiön murre-edustukseen, vaikka se, ääntääkö yleiskielen puhuja glottaaliklusiilin vai ei, riippuu paljolti

(joskaan ei ehkä aivan suoraviivaisesti) puhujan murrepohjasta. Samoin tavutuskaltaisuus *sa-no(-)u-tu-a*, *vih-ki(-)y-dyt-ty-ään* (s. 19) tai eräiden valinnaisesti loppukahdenteisten muotoryhmien edustus määräytynee yleiskielen puhujan pohjamurretta tai -puhekieltä myöten.

Hieman epämääräinen on käsite »puhekieli» tai »arkinen puhekieli», joka esiintyi jo äsken supistumaverbien yhteydessä ja johon kirjassa viitataan muuallakin (s. 24, 32, 65). Ei kai kuitenkaan ole olemassa mitään yleiskielen tapaan homogeenista yleissuomalaista puhekieltä, vaan monia erilaisia alueellisia puhekieliä, joita leimaavat kunkin alueen murteen ominaispiirteet. Herää epäily, että tässä viitataan yksisilmäisesti Helsingin puhekieleen, joka on kylläkin huomattavan ekspansiivinen kielimuoto.

Tekstiosuuden perään on koottu harjoituksia, jotka koskevat lähinnä äännevaihteluita, taivutusta ja sanamuodostusta. Tehtävien sijainti kirjan lopussa on hankala. Niitä ei myöskään ole eroteltu aiheittain, vaan ne ovat kaikki peräkkäin yhtenä luettelona, joten niistä ei näe suoraan, mitkä tehtävät kuuluvat mihinkin asiakokonaisuuteen. Tehtävät lienee tarkoitettu perusvalikoimaksi, jota kukin opettaja voi makunsa mukaan laajentaa. Vastauksia ei ole liitetty oheen, mikä on tietenkin itseopiskelijalle harmillista.

Kirjassa (s. 134–143) on myös laaja keskeisten käsitteiden sanasto (162 hakusanaa), joka onkin äänne- ja muotooppiin (sekä kielitieteeseen yleensäkin) perehtyvälle tarpeellinen. (Jo alussa s. 8 on selitetty teoksessa käytetty kielitieteellinen notaatio.) Käsiteluetelo on perusteellinen ja huolellisesti laadittu. Selitteissä huomaa Hakulisen ja Ojasen termistön (SKST 324) vaikutuksen, mutta paikoin on ylletty iskevempiinkin määritelmiin. Onpa mukana parikymmentä termiä, jotka Hakuliselta ja Ojaselta puuttuvat (esim. *deklinaatio*, *fleksio*, *johdin*, *resiprookkinen*). Sanasto on äännevaihtelujen ja taivutuksen selostusten

Kirjallisuutta

ohella kirjan tasokkaimpia osia. Yleisesti ottaen mainiosti selitettyihin hakusanoihin on jäänyt vain vähäisiä epätarkkuuksia. *Aktiivi* ja *passiivi* eivät ole verbien taivutusmuotoja, vaan pääluokkia, taivutusluokkia. Infiniittimuodon olemus ei selviä, kun lukijaa pallotellaan synonyymiparin *nominaalimuoto* ja *infiniittimuoto* välillä. *Infiniittiivin* ja *partisiipinkaan* ero ei käy ilmi. Joskus selite on jäänyt ympärilyöväksi, esim. *kielioppi* = »kielen rakenteistunein runko-osa». Monikäyttöiset termit esitellään vain siltä osin kuin ne koskevat äänne- ja muotooppia (esim. *rekursiivisuus*).

Tarkoitus lienee ollut, että tekstissä esiintyvät käsitteet, joita lukija ei ymmärrä, ovat etsittävässä sanastosta. Se osoittautuikin tässä suhteessa luotettavaksi apuneuvoksi. Olen havainnut tekstissä vain muutaman semmoisen termin, joka aloittelevalta lukijalta voi jäädä ymmärtämättä, koska sitä ei ole sanastossa. S. 41 ja 42 puhutaan *tenuis-* ja *mediaklusuilista*, eikä lukija välttämättä tiedä, että *numerus* (s. 84) on sama kuin *luku*. Käsittelemättömiä voivat olla myös termit *fusionaalis-fleksionaalinen* (s. 57) ja *synkretistinen* (»Komitatiivilla on *synkretistinen* yksikkö-monikko.» s. 77).

Teoksen lopussa on kirjallisuusluettelo (s. 144–145), johon on kerätty ilmeisesti niitä teoksia, joita tekijät ovat käyttäneet lähteinään kirjaa koostaessaan. Luettelo sisältää mm. keskeisimmät suomen kielen käsikirjat sekä erityiskysymyksiin keskittyviä artikkeleita, mutta ei fonologiaa tai morfologiaa yleiseltä kannalta käsittelevää kirjallisuutta eikä

ulkomaisia teoksia. Kirjallisuusluettelon käyttökelpoisuutta heikentää olennaisesti se, että tekstistä puuttuvat lähdeviitteet käytännöllisesti katsoen kokonaan. Lukijalla ei siis ole tiedossaan tuikitarpeellisia sivunumeroita, joiden avulla löytäisi artikkelikokoelmista tai laajoista yhteis-teoksista relevantit kohdat. Lähdeviitteettömyys johtunee teoksen käsikirjanluonteesta, mutta en pidä sitä onnistuneena ratkaisuna. Hyvä voisi olla sellainen tapa, jossa kunkin luvun loppuun sijoitetaan maininnat siihen liittyvästä kirjallisuudesta sivunumeroineen. Kirjan kirjallisuusluettelo sopii kylläkin formaaliselta puoleltaan malliesimerkiksi siitä, mihin tapaan lähdeluettelo tulisi laatia.

Oppikirjan kirjoittaminen on vaativaa. Tekijät ovat onnistuneet vaikeassa tehtävässään hyvin. Paikoin olen tarkastellut kirjaa tavanomaista yksityiskohtaisemmin, mutta tavallista korkeammat vaatimukset asettaa sen käyttötarkoituksinkin yliopistollisena oppikirjana ja käsikirjana. Tässä esittämäni jotkin kriittiset huomautukset ovat kokonaisuuden kannalta vähäpätöisiä. Suomen rikas taivutusmorfologia on koottu kauttaaltaan informatiiviseksi paketiksi. Myös paino-asun viimeistelyyn on uhrattu vaivaa: painovirheitä on vain nimeksi. Mitään upouusia näköaloja »Suomen kielen äänne- ja muotooppi» ei avaa; se esittelee äidinkielemme äänne- ja muotoraakenteen yksissä kansissa sillä tavalla jäsennellään, kuin kieltämme on perinteisesti totuttu hahmottamaan.

VESA KOIVISTO